

Гаврилькевич В. К. Сутнісний зміст і співвідношення понять «особистість», «особа», «індивід», «індивідуальність» / В. К. Гаврилькевич // Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців : тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 21–22 квітня 2015 р.) / [ред. колегія: Є. М. Потапчук (голов. ред.), Т. Л. Левицька, Л. О. Подкоритова, В. К. Гаврилькевич, О. В. Варгата, Л. Г. Параскевич] / М-во освіти і науки України, Хмельницький нац. ун-т, Каф. практ. психол. та педагог. – Хмельницький : ХНУ, 2015. – С. 5–7.

Гаврилькевич В. К.

Хмельницький національний університет

СУТНІСНИЙ ЗМІСТ І СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ОСОБИСТІТЬ», «ОСОБА», «ІНДИВІД», «ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ»

Поняття «особистість» у сьогоденні є загальнозживаним, воно застосовується не тільки у психології та інших науках про людину, а й у художній літературі та розмовній мові.

Згідно тлумачного словника сучасної української мови слово «особистість» має такий зміст: конкретна людина з погляду її культури, особливостей характеру, поведінки і т. ін.; індивідуальність, особа (Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел, 2005). На нашу думку, це тлумачення є дуже узагальненим. Крім того, у ньому міститься кілька понять: конкретна людина, індивідуальність, особа. З точки зору психології ці поняття не є тотожними і потребують чіткого розмежування.

Для більш чіткого з'ясування змісту і розмежування зазначених понять, звичайно, можна звернутися до спеціалізованих психологічних словників. Але, у психології ці поняття також є неоднозначними, існують найрізноманітніші їх визначення, сформульовані різними авторами. Тому, щоб було легше орієнтуватися у психологічних теоріях і поясненнях, ми вважаємо за доцільне з'ясувати глибинну суть, сутнісне значення понять «особистість», «індивідуальність» та інших, споріднених із ними.

Мета статті – з'ясувати глибинний сутнісний зміст понять «особистість», «особа», «індивід», «індивідуальність», шляхом їх семантико-етимологічного аналізу.

Семантико-етимологічний аналіз понять «особа» і «особистість».

Слово *особистість* є похідним від слова *особа*, яке походить від старослов'янського *особь*, що означає «окремо», а воно, у свою чергу, – від праслов'янського *osoby* із значенням «осібно, окремо», що виникло з прислівникового звороту *o sobě, o sebě* «окремо, сам собі»; подібно і латинське *persona* «персона» з *per se* «про себе» (Етимологічний словник української мови : у 7 т., т. 4 / уклад. : Р. В. Болдирев та ін., 2003).

Латинське слово *persōna* також широко увійшло в українську та інші європейські мови. Зокрема, у психології, це слово використовується нарівні з поняттям *особистість*. Від нього навіть утворилось поняття «персонологія» як назва вчення про *особистість*.

У латинській мові слово *persōna* має кілька значень: маска, личина (переважно театральна); театральна роль, характер; житейська роль, положення, функції; особистість; людська істота; особа; обличчя (Дворецкий И. Х., 1976; Чуракова Л. П., 2009). При цьому, Л. П. Чуракова вказує на те, що це слово має грецьке походження. Давньогрецькі витоки латинського слова *persōna* показані і в етимологічному словнику української мови. Зокрема, його пов'язують із міфологічним персонажем на ім'я Персефона – дочкою Зевса й Деметри, що стала дружиною бога підземного царства Аїда (Етимологічний словник української мови : у 7 т., т. 4 / уклад. : Р. В. Болдирев та ін., 2003).

У давньогрецькій мові слово *περ* має одним із значень «тільки, навіть, принаймні»; а слово *σόν* вказує взагалі на що-небудь, що належить другій особі (Вейсман А. Д., 1899). Поєднання цих слів в одному можна витлумачити як «тільки твоя», «тільки (принаймні) одна із твоїх». На нашу думку, таке тлумачення досить добре поєднується зі змістом латинського *persōna*, наприклад: тільки твоя маска, личина, роль, функція; тільки твоє положення, обличчя; тільки (принаймні) одна із твоїх масок, личин, ролей, функцій; тільки (принаймні) одне із твоїх положень, облич. Цей зміст греко-латинського *persōna* відображений і в російському слові *личность*, що є відповідником українського *особистість*.

Отже, в понятті «особа» закладене значення «окремо, сам собі», воно вказує на відокремленість людини, її буття самій собі. З таким значенням як «окрема людина» це поняття й використовується в сучасній українській мові та у психології.

Поняття «особистість» утворене від іменника *особа* за допомогою двох суфіксів *-ист-* і *-ість*, кожен із яких несе своє змістове навантаження. Зокрема, ці суфікси свідчать про те, що іменник *особистість* утворений не прямо від іменника *особа*, а через прикметник *особистий*, який вказує на належність певного явища особі. Абстрактні відприкметникові іменники, які утворюються за допомогою суфіксу *-ість*, зазвичай позначають певну якість або якісний стан того чи іншого явища (наприклад: радість, радісність, чесність тощо). Так і іменник *особистість* вказує на певний якісний стан людини, притаманність людині певної якості або властивості, в даному випадку – саме властивості *бути самій собі, самій для себе*.

Бути *самій собі* можна у своїх уявленнях про себе як про окрему істоту, відділену від інших, у своїх почуттях і емоціях стосовно себе, у діях, спрямованих на задоволення власних потреб.

Таким чином, феномен із назвою «особистість» ми тлумачимо як *якісний стан людини – стан відокремленості, здатність людини жити відокремленим від інших людей життям як у своєму внутрішньому так і зовнішньому світі, уявляти себе відділеною від інших, самій про себе дбати і піклуватися, тобто бути самодостатньою, самостійною та незалежною від інших*.

Семантико-етимологічний аналіз понять «індивід» і «індивідуальність». Згідно тлумачного словника сучасної української мови, слово «індивід (індивідуум)» має таке значення: кожний окремо існуючий живий організм, особина; окрема людина, особистість; а слово «індивідуальність»: 1) сукупність психічних властивостей, характерних рис і досвіду кожної особистості, що відрізняють її від інших індивідуумів; 2) людина як носій індивідуальних властивостей, певних характерних ознак і рис; особистість

(Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел, 2005).

Поняття «індивідуальність» є похідним від поняття «індивід», яке є запозиченням із західноєвропейських мов; німецьке *Individuum*, французьке *individu*, англійське *individuum* походять від латинського *indivīdūm* «щось неподільне», *indivīdūus* «неподільний, нероздільний», складеного з заперечної частки *in-* «не» і основи дієслова *dīvido* «розділяю, ділю» (Етимологічний словник української мови : у 7 т., т. 2 / укл.: Н. С. Родзевич та ін., 1985).

У слові «індивідуальність» поєдналися два слова *індивід* і *дуальність*. Відповідно, його зміст можна витлумачити як «неподільність на двоїстість». Отже, за своїм первісним значенням поняття «індивідуальність» позначає щось таке, що є неподільним і не підпадає під двоїстість.

Двоїстість – це загальна властивість всього проявленого світу, всі явища (феномени) якого підпадають під юрисдикцію універсального діалектичного закону боротьби і взаємодоповнення протилежностей. Те, що не підпадає під дію цього закону, перебуває за межами проявленого (феноменального) світу і належить до світу ноуменального – світу невидимих сутнісних змістів, сенсів та ідей, від яких беруть витоки явища проявленого світу.

У такому філософському контексті абстрактний відприкметниковий іменник «індивідуальність» набуває особливого змісту. Він позначає *ноуменальний аспект людини, її невидиму сутність, яка утворює глибинний зміст феноменального (проявленого для пізнання) образу людини.*

Феноменальний (явлений для пізнання як іншими людьми так і самопізнання) аспект людини – це її личина, маска, роль, тобто форма, через яку проявляється її невидима сутність. Саме на цей феноменальний аспект людини і вказують греко-латинське поняття «персона» і російське «личность». Українське поняття «особистість», несучи у собі вказівку на відокремленість, відділеність явища, також належить до понять, що описують феноменальний аспект людини, адже у цій відокремленості присутня дуальність «я та інші» або «я і світ».

Таким чином, проведений нами аналіз дає підстави стверджувати, що поняття «особистість» і «індивідуальність» співвідносяться як феномен і ноумен, як явище і його суть (сенс), як форма і зміст.

Загалом, семантико-етимологічне дослідження, дало нам можливість по новому поглянути на звичні для психології поняття «особа», «особистість», «індивід» і «індивідуальність» і розкрити їх глибинний сутнісний зміст. На нашу думку, розкриття глибинної суті понять, якими описується психічна реальність, допомагає краще, тобто ширше, глибше і точніше розуміти досліджувані психічні явища.

Висновки:

1) поняття «особа» має праслов'янське походження, його сутнісне значення – «окремо, сам собі», воно вказує на відокремленість людини, її буття самій собі. Саме з таким значенням як «окрема людина» це поняття й використовується в сучасній українській мові та й у психології;

2) поняття «особистість» утворене від іменника «особа» і позначає відповідний якісний стан людини – стан відокремленості, здатність людини жити відокремленим від інших людей життям як у своєму внутрішньому, так і зовнішньому світі, уявляти себе відділеною від інших, самій про себе дбати і піклуватися, тобто бути самодостатньою, самостійною та незалежною від інших;

3) поняття «індивід (індивідуум)» має латинське походження і за своєю суттю означає «щось неподільне, нероздільне»;

4) поняття «індивідуальність» є поєднанням двох слів *індивід* і *дуальність*, і за своїм сутнісним значенням позначає щось таке, що є неподільним і не підпадає під двоїстість феноменального світу, воно позначає *ноуменальний аспект людини, її невидиму сутність, яка утворює глибинний зміст феноменального (проявленого для пізнання) образу людини*;

5) феноменальний аспект людини відображають поняття «персона» (греко-латинського походження) і російське «личность» (відповідник українського іменника «особистість»); поняття «особистість» також належить до групи понять,

що описують феноменальний аспект людини, оскільки вказує на відокремленість, відділеність, в якій присутня дуальність «я та інші» або «я і світ»;

б) поняття «особистість» та «індивідуальність» співвідносяться як феномен і ноумен, як явище і його суть (сене), як форма і зміст.

Перспективи подальших досліджень: розкритий у цій статті глибинний зміст понять, які позначають сутнісні якості людини в її феноменальному і ноуменальному аспектах відкриває можливість переосмислити у ширшому і глибшому контексті існуючі у психології теорії особистості та індивідуальності.